

Сузана Сиротовић

Народна библиотека „Доситеј Новаковић“ Неготин

suzaib019@gmail.com

УДК: 025.85

DOI: 10.7251/BSCSR1908144S

ЗАШТИТА ГРАЂЕ – ДОБРА ПРАКСА БИБЛИОТЕКЕ И МУЗЕЈА

Сажетак: Закон о старој и реткој библиотечкој грађи, прописује критеријуме на основу којих се одређена библиотечка грађа може сврстати у стару и ретку. Дужност сваке институције је да у циљу превентивне заштите библиотечке, музејске и архивске грађе обезбеди повољне услове чувања, успостављање неопходних микроклиматских услова, адекватне светлости, витрине, заштитне омоте, репродуковање материјала, противпожарну заштиту, видео надзор и друге врсте заштите. Мере техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе су превентивна заштита, микрофилмовање, дигитализација конзервација и рестаурација. Заједнички пројекат музеја и библиотеке под називом „Конзерваторско-рестаураторске интервенције на фондовима старе и ретке књиге Музеја Крајине и Народне библиотеке „Доситеј Новаковић“ у Неготину“ реализован је средствима Министарства културе и информисања РС. Постуку рестаурације и конзервације подвргнуто је 25 књига (23 из музеја и 2 из библиотеке), штампаних до 1867. године.

Кључне речи: стара и ретка библиотечка грађа, заштита, конзервација, рестаурација, библиотека, музеј.

Заштита културне баштине бави се прошлошћу, обрађује у садашњости, а мисли на будућност. Од непроцењивог значаја за културни идентитет једне заједнице је очување материјалне и духовне културе. Закон о старој и реткој библиотечкој грађи, прописује критеријуме на основу којих се одређена библиотечка грађа може сврстати у стару и ретку и како таква она је културно наслеђе од посебног интереса за Републику Србију и ужива посебну заштиту. Стару и ретку библиотечку грађу за културно добро од изузетног значаја проглашава Народна скупштина.

На основу Закона о старој и реткој библиотечкој грађи („Службени гласник РС“ бр. 52/11), донети су следећи правилници: Правилник о ближим условима и начину коришћења старе и ретке библиотечке грађе („Службени гласник РС” бр.22/13), Правилник о мерама техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе („Службени гласник РС” бр.22/13), Правилник о садржини и начину вођења регистра категорисане старе и ретке библиотечке грађе („Службени гласник РС“ бр 22/13).

Препоруке и стандарде који су релевантни и који се користе у циљу превентивне заштите и конзервације објавиле су следеће организације за стандардизацију:

- International Organization for Standardization (ISO),
- American National Standards Institute (ANSI),
- British Standards Institute – BS5454,
- IFLA Standards,
- AFNOR (француска асоцијација за стандардизацију),
- UNINORMAL 10969 – италијански стандарди,
- NISO – National Information Standards Organization
NISO Comittee MM, University of Texas at Austin.

У њима је указано на стандарде заштите класичних носилаца записа: папира, пергамената, фотографије и филма и на правилно руковање, коришћење, транспорт, смештај и излагање докумената.

Дужност сваке институције је да у циљу превентивне заштите библиотечке, музејске и архивске грађе обезбеди повољне услове чувања, успостављање неопходних микроклиматских услова, адекватне светлости, витрине, заштитне омоте, репродуковање материјала, противпожарну заштиту, видео надзор и друге врсте заштите. Грађа на високим температурама се исушује, постаје крта и ломљива, погодна је за развој гљивица и инсеката. Ниска влажност ваздуха такође узрокује сушење папира, лепка, пунила али и висока влажност ваздуха омогућује развој бактерија и буђи и смањује чврстоћу папира. Хемијска и физиолошка стабилност

грађе зависе од квалитета употребљених сировина. Већина папира произведеног после 1850. године поседује велики проценат киселих материја, тако да је постао крт и брже се распада. Папир стари под утицајем спољних и унутрашњих деградирајућих фактора.

Фактори и узрочници пропадања грађе су следећи:

- биолошки фактори (инсекти, глодари, микроорганизми)
- физички фактори (светлост, температура, влажност ваздуха)
- хемијски фактори (киселост папира, гасови из атмосфере)
- елементарне и друге непогоде (пожар, поплава, земљотрес)
- људски фактор (однос према грађи).

Брига о заштити писаних докумената, на основу историјских извора, водила се од најстаријих времена. Да би се папирус заштитио од инсеката премазиван је биљним екстратима. Прва међународна конференција о чувању и рестаурацији рукописа одржана је у Сент Галену 1898. године. Исте године одржан је други састанак Друштва библиотекара Италије на коме се разматрао утицај влаге и тоpline на библиотечку грађу. Након ова два скупа, одржано је низ скупова, али заштита покретних културних добара добија значај који заслужује тек после Другог светског рата.

Мере техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе су превентивна заштита, микрофилмовање, дигитализација конзервација и рестаурација. Преформатирање старе и ретке библиотечке грађе ради се микрофилмовањем и дигитализацијом у складу са законом. Конзервацијом и рестаурацијом отклањамо последице дејства биолошких, хемијских и физичких фактора деградације папира и пергаментa. Конзервација је поступак чувања, спашавања од пропадања културних добара, рестаурација је додавање делова који недостају оригиналу, а све у складу са Законом о заштити

културних добара. Она подразумева све процесе који продужавају век папира и пергамента: механичко чишћење, раздвајање листова (ако су слепљени), фиксирање, прање водом или детергентом, неутрализовање, ојачавање, уклањање флека... Један од поступака конзервације књиге, којим увек започиње заштита, је стерилизација азотом који се удубава у вакум кесе са грађом (аноксија), односно процес дезинфекције и дезинсекције садржаја. У кеси је, у посебном папирићу, и кристал тимола, зато што једино он уништава бактерије које могу да живе без кисеоника. Све што је живо (микроорганизми) на тој књизи, угинуће за 21 дан. Као битнији поступак конзерваторског тока књига треба споменути и фиксирање, тј. заштиту печата и натписа од мастила, који су неотпорни на разне хемикалије, а нарочито воду. Како би се листови могли прати, печати и мастило премазују се и по неколико пута посебним раствором. Конзервација представља све физичке и хемијске мере заштите ради продужетка века трајања предмета конзервације, успоравања природног процеса старења и санирања постојећих оштећења на предмету конзервације. Може се рећи да је конзервација лек за све „болести књига“.

После конзервације следи рестаурација. То је процес обнављања изгледа књиге, поступак после којег књига изгледа као нова. Ниједан процес не сме да се примени уколико ће оштетити или ослабити грађу. Не сме се уклонити ниједан део оригинала, ниједно слово, орнамент, илустрација. Интервенције се изводе материјалом који је проверен и сличан материјалу оригинала. Рестаурацију ваља увек вршити истим материјалом (хартију-хартијом, пергамент-пергаментом, кожу-кожом) и материјал треба да је што бољег квалитета. Најчешће се врши ручно уз помоћ квалитетног јапанског папира, или машински – топлом пресом (ламинација) или се користе каде за наливање млаком водом помоћу сита (мрежица). Када је у потпуности завршена рестаурација, књига је спремна за враћање у фонд уз адекватно чување.

Централне лабораторије и радионице за конзервацију и рестаурацију старе и ретке библиотечке грађе налазе се у Народној библиотеци Србије и Библиотеци Матице српске.

Библиотеке, музеји и архиви имају сродну мисију и то их чини идеалним партнерима, „оне су природни партнери и често служе истој заједници на сличне на чине, подржавају доживотно учење, штите културно и историјско наслеђе заједнице и обезбеђују доступност информација...“¹ И ако су библиотеке више усмерене на информације, а музеји на предмет, имају заједничку бригу за информације и културну баштину али као посебне установе библиотеке не могу имати музеј, а музеји имају библиотеке као посебну организациону јединицу.

Заједнички пројекат музеја и библиотеке под називом „Конзерваторско-рестаураторске интервенције на фондовима старе и ретке књиге Музеја Крајине и Народне библиотеке „Доситеј Новаковић“ у Неготину“² реализован је средствима Министарства културе и информисања РС. Поступку рестаурације и конзервације подвргнуто је 25 књига (23 из музеја и 2 из библиотеке), штампаних до 1867. године. Ове књиге представљају културно добро од изузетно великог значаја. Конзерваторско-рестаураторску процену оштећености и интервенције на старим књигама обавио је стручни тим конзерватора Народне библиотеке Србије.

Књиге из фонда Народне библиотеке „Доситеј Новаковић“ за које је била неопходна рестаурација су:

1. *Совершень вѣноделацъ* Прокопија Болића штампану у Будиму 1816. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 259),

¹ Alexandra Yarrow et al., "Public Libraries, Archives and Museums: Trends in Collaboration and Cooperation, IFLA Professional Reports: 108" (The Hague: IFLA Headquarters, 2008), <http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-108> (преузето 12. 01. 2019).

² http://www.kultura.gov.rs/docs/konkursi/84856743216540950337/Решење_стара_и_ретка_библиотечка_грађа.pdf (преузето 16.01.2019).

2. *Совѣти здраваго разума* Доситеја Обрадовића из 1833. године (категорија оштећености: 1; бр. страница А4 формат: 65).

Из фонда Музеја Крајине:

1. *Цветъ невиности или Добриной и Александра Евстатије Михајловић*, штампане 1827. године у Будиму (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 105),
2. *Житіе господа и спаса нашего Иусуса Христа* Јован Берић из 1831. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 79),
3. *Описаніе разній живота приключенія войводе сръбскогъ Стефана Якишитъа* Живан Теодоровић из 1829. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 56),
4. *Песма о случайной буни Срба противъ даія и о среѣнномъ изображеню ныны народны дѣла* Гаврило Ковачевић из 1832. године (категорија оштећености: 1; бр. страница А4 формат: 22),
5. *Света Гора са стране вере, художества и повестнице* Димитрије Аврамовић из 1848. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 98),
6. *Књига Синдипе философа персійскога* Јована Миловановића из 1848. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 30),
7. *Усамлёный юноша* Милован Видаковић из 1852. године године (категорија оштећености: 2; бр. страница А4 формат: 49),
8. *Повѣстница сръбског народа : од најстарији времена до године 1850* Данило Медаковић из 1852. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 62),
9. *Рана любичица или Пѣванѣ слѣтца Среміе Обрадовића Караџића сочинѣна и трошкомъ нѣговымъ на свѣтъ* издавна Јеремија Обрадовић Караџић из 1851. Године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 24),

10. *Устанак грчкиј : од почетка (1821) до битке под Наварином (1827 год.)* Карл Ханрих Хермес из 1851. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 115),
11. *ЦарѢ ЈосифѢ II и неговѢ дворѢ* Лујза Мибах из 1866. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 96),
12. *Државно лекарство : за правнике и лекаре* Аћим Медовић из 1866. године (категорија оштећености: 4; бр. страница А4 формат: 247),
13. *ОбясненѢ Казнителногъ законика за Княжество Србию* Ђорђе Д. Ценић из 1866. године (категорија оштећености: 4; бр. страница А4 формат: 500),
14. *Православно пастирско богословіє* из 1864. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 83),
15. *15.Основи казнителног права г. Ортолана професора у факултету права у Паризу* Жозеф Ортолан из 1864. године (категорија оштећености: 4; бр. страница А4 формат: 221),
16. *Риторика* Ђорђе Малетић из 1858 године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 84),
17. *Немачко-србскій рѣчникъ* Димитрије Исаиловић из 1874. године (категорија оштећености: 4; бр. страница А4 формат: 231),
18. *18.Законикъ грађанскій за Княжество Србско* из 1844. године (категорија оштећености: 4; бр. страница А4 формат: 153),
19. *19.Закони Унгаріє, установлѣни на собору Кралѣвине 1840* из 1841. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 164),
20. *Пастирска поученія православнимѢ христіянима на све неделѢ и празднике преко године* Михаило Јовановић из 1860. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 275),

21. *Латинска граматика : за учењу се младежъ у гимназији и полугимназијама Княжества Србије* Димитрије Исаиловић из 1857. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 166),
22. *Любомиръ у Елісіуму : романтическа, но притомъ и морална повѣстъ сачињена Милованомъ Видаковићемъ, Дѣтовоспитателъемъ* Милован Видаковић из 1857. године (категорија оштећености: 3; бр. страница А4 формат: 138),
23. *Дѣла Димитрија Давидовића. Књ. 1, Историја народа србскогъ* Димитрије Давидовић из 1846. године (категорија оштећености: 2; бр. страница А4 формат: 102).

Режим чувања старе и ретке библиотечке грађе, поред материјала од ког су направљени, основни је фактор њихове трајности. Предузимањем адекватних мера процес старења и пропадања може се успорити, али се не може зауставити. Превентивна конзервација и рестаурација успоравају промене чиме се спречава могућност трајног оштећења и губитка грађе. Сарадња и заједнички пројекат неготинских установа културе, музеја и библиотеке, јесте пример добре праксе на заштити културног и историјског наслеђа једне заједнице.

FUND PROTECTION – GOOD PRACTICE OF LIBRARY AND MUSEUM

Abstract: The Law on Old and Rare Library Structure prescribes the definitions on the basis of which certain library materials can be classified in the old and the rare. In order to prevent the protection of library, museum and archival material, it is the duty of each institution to provide favorable storage conditions, establishing the necessary microclimate conditions, adequate light, showcases, protective wrappings, material reproduction, fire protection, video surveillance and other types of protection. Measures of technical protection of old and rare library materials are preventive protection, microfilming, digitalization of conservation and restoration. A joint project of the museum and library titled "Conservation and restoration interventions on the old and rare books of the Museum of the Krajina and the National Library" Dositelj Novaković "in Negotin"

was realized through the funds of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia. The restoration and conservation process was subject to 25 books (23 from the museum and 2 from the library), printed until 1867.

Key words: old and rare library materials, protection, conservation, restoration, library, museum.
